

Europos socialinių mokslų duomenų archyvų konsorciumas CESSDA ERIC: kuriant ir skatinat empirinių tyrimų duomenų atvirumą

Vaidas Morkevičius, Giedrius Žvaliauskas

*Kauno technologijos universitetas
A. Mickevičiaus g. 37, LT-44244 Kaunas*

Šiuolaikiniai socialiniai mokslai išgyvena tam tikrą transformaciją tapdami vis labiau priklausomi nuo empirinių duomenų analizės, o teorijų vystymas vis plačiau grindžiamas empiriniais įrodymais. Dažnai tik ilgalaikiai ir tarptautiniai palyginamieji tyrimai gali atsakyti į teoriniuose veikaluose keliamus klausimus ir formuluojamas hipotezes, todėl vis reikalingesni yra duomenų ištekliai, kuriuose žmonių požiūriai, savijautos ir elgsenos būtų tiriami ilgą laiką ir skirtingose šalyse.

Tuo pačiu viena iš šiuolaikinio mokslo politikos nuostatų numato, kad empirinių tyrimų metu surinkti duomenys turi būti kaupiami duomenų archyvuose, kur taptų pasiekiami kitiems mokslininkams ir tyrėjams bei visuomenei. Stebint šiuo metu itin aktyvią europinių atvirosios prieigos iniciatyvų plėtrą¹, akivaizdu, kad empirinių tyrimų duomenų atvirumas kitiems tyrėjams ir mokslininkams tampa vis svarbesnis, nes taip puoselėjami dalijimosi surinktais duomenimis kultūros principai, užtikrinamas ilgalaikis už viešus finansinius išteklius sukurtų empirinių tyrimų duomenų saugojimas, išvengiant duomenų tyčinio ar netyčinio praradimo, sukuriama galimybė kitiems mokslininkams ir tyrėjams rasti bei pakartotinai naudoti jau esamus duomenų šaltinius, atlikti antrinę jų analizę. Todėl socialinių mokslų duomenų archyvų kūrimasis ir jų teikiamų paslaugų plėtra yra šių bendrų mokslo raidos tendencijų atspindys, nes socialinių mokslų duomenų archyvai užtikrina mokslininkams nemokamą prieigą prie svarbių nacionalinių ir tarptautinių tyrimų duomenų išteklių.

Europoje veikiančių nacionalinių socialinių mokslų archyvų veiklos pagrindas ženkliai pasikeitė, kai 2017 m. birželio 14 d. buvo įsteigtas Europos mokslinių tyrimų infrastruktūros konsorciumo statusą turintis Europos socialinių mokslų duomenų archyvų konsorciumas (angl. *Consortium of European Social Science Data Archives - European Research Infrastructure Consortium*, CESSDA ERIC). CESSDA ERIC pirmtakė yra Europos socialinių mokslų duomenų archyvų taryba (angl. *Council of European Social Science Data Archives*), 1976 m. įkurta skėtinė organizacija, vienijusi keliasdešimties Europos šalių socialinių mokslų duomenų archyvus. Tarybos tikslas buvo kaupti ir saugoti empirinių tyrimų duomenis bei kurti prieigą tyrėjams ir studentams prie kiekybinių socialinių tyrimų duomenų, skirtų antrinei analizei². Europos socialinių mokslų duomenų archyvų tarybos vienijami archyvai teikė prieigą prie daugiau nei 50 000 empirinių duomenų rinkinių bei skatino duomenų mainus tarp skirtingų organizacijų. Nuo 2006 m. CESSDA buvo reguliariai įtraukiama į Europos mokslinių tyrimų infrastruktūrų strategijos forumo (angl. *European Strategy Forum on Research Infrastructures*, ESFRI) kelrodį, o 2016 m. ESFRI kelrodyje jai suteiktas Gairių (angl. *Landmark*) statusas. Šis statusas suteikiamas infrastruktūroms, kurios buvo kuriamos vadovaujantis ESFRI kelrodžiu ir šiuo metu sudaro pagrindą Europos mokslinių tyrimų erdvės konkurencingumui, ir kurioms ES numaćiusi tolesnę paramą ir investicijas. Galiausiai, 2017 m. vasarą CESSDA tapo Europos mokslinių tyrimų infrastruktūros konsorciumu – CESSDA ERIC, kuriam 2019 m. priklausė 18 šalių³.

¹ Žr. plačiau www.eosc-portal.eu, <http://data.europa.eu/euodp/en/home>, www.europeandataportal.eu ir kt.

² Plačiau apie CESSDA istoriją žr. <https://www.cessda.eu/About/History>.

³ Tikrosios šalys narės yra Austrija, Belgija, Čekijos Respublika, Danija, Suomija, Prancūzija, Vokietija, Graikija, Vengrija, Nyderlandai, Norvegija, Portugalija, Serbija, Slovakija, Slovėnija, Švedija, Jungtinė Karalystė bei Šveicarija turinti stebėtojo statusą.

CESSDA ERIC vizija⁴ – sukurti tvarią tyrimų infrastruktūrą, leidžiančią mokslo bendruomenei atlikti aukštos kokybės socialinių mokslų tyrimus, padedančius efektyviai spręsti svarbiausius iššūkius, su kuriais šiandien susiduria visuomenė bei palengvinančius socialinių mokslų mokymą ir mokymąsi – remiasi įsitikinimu, kad prieigos prie socialinių mokslų duomenų ir metaduomenų užtikrinimas yra gyvybiškai svarbus uždavinys tiek mokslui, tiek visuomenei. Todėl CESSDA ERIC pagrindinis tikslas yra teikti paslaugas mokslinių duomenų kūrėjams, kad jie galėtų lengvai aprašyti ir išsaugoti savo duomenis, jei reikia – saugioje terpėje.

CESSDA ERIC kuria ir tobulina duomenų kūrimo, aprašymo ir metaduomenų standartus, duomenų kuravimo (angl. *data curation*) standartus, paslaugas ir įrankius bei teikia vieningą centralizuotą prieigą prie Europos šalių duomenų archyvuose saugomų duomenų⁵. CESSDA ERIC veiklose siekiama kuo griežčiau laikytis „FAIR“ (angl. *Findable, Accessible, Interoperable, Reusable*) duomenų kuravimo principų, kad mokslininkų sukuriami duomenys būtų randami ir pateikiami su informacija, kas tai per duomenys, kur jie saugomi ir kaip gauti prieigą prie jų.

Kitas svarbus CESSDA ERIC uždavinys – ugdyti duomenų kultūrą ir duomenų naudojimą vykdant duomenų paieškos, duomenų valdymo ir duomenų analizės mokymus. Pvz., 2018 m. gegužės 29 d. Čekijos Mokslų akademijos Sociologijos institute vyko CESSDA ERIC seminaras „Duomenų Europoje apžvalga: europiečių požiūriai ir vertybės“ (angl. *Exploring Data in Europe – with a Focus on European Attitudes and Values*), kuriame Jen Buckley iš Jungtinės Karalystės Duomenų tarnybos ir Martin Vavra iš Čekijos socialinių mokslų duomenų archyvo seminaro dalyvius supažindino su svarbiausiais duomenų ištekliais Europos socialinių mokslų duomenų archyvuose bei teikė praktinius patarimus, kaip rasti aukštos kokybės duomenis. Be to, Čekijos Respublikos Mokslų akademijos Sociologijos instituto mokslininkės Kristýna Bašná, Yana Leontiyeva ir Klára Plecítá dalinosi savo patirtimi atliekant mokslinius tyrimus nacionalizmo, politinės kultūros bei migracijos temomis⁶.

Vienas iš CESSDA ERIC renginių mokslinių duomenų valdymo tema vyko ir Kaune, kai 2018 m. spalio 18 d. KTU Socialinių, humanitarinių mokslų ir menų fakulteto Duomenų analizės ir archyvavimo (DATA) centras ir Lietuvos HSM duomenų archyvas (LiDA) surengė seminarą „Socialinių tyrimų duomenų valdymas: europinė perspektyva“ (angl. *Social Research Data Management: European Perspectives*). Seminaras organizuotas bendradarbiaujant su CESSDA ERIC, o jo metu paskaitas apie socialinių tyrimų duomenų valdymą vedė lektorė Alexandra Stam iš Šveicarijos socialinių duomenų fondo (angl. *Swiss Foundation for Research in Social Sciences, FORs*). „OpenAIRE“ projekto atstovė Ieva Cesevičiūtė pasakojo apie mokslinių duomenų valdymo plano rengimą. Taip pat paskaitas bei praktines užduotis vedė DATA centro darbuotojai Audronė Telešienė, Rimantas Rauleckas ir Vaidas Morkevičius.

Taigi, apibendrinant galima teigti, kad CESSDA ERIC yra socialinių mokslų duomenų infrastruktūra, jungianti Europos socialinių mokslų duomenų archyvus ir siekianti sudaryti kuo palankesnes sąlygas vykdyti aukštos kokybės nacionalinius bei tarptautinius tyrimus. CESSDA ERIC stiprina Europos mokslininkų ir tyrėjų integraciją į tarptautinę duomenų vartotojų bendruomenę bei teikia platformą duomenimis grįstam inovacijų ir sprendimų vystymui, taigi veikia kaip katalizatorius, lengvinantis mokslinių duomenų naudojimą ekonominių, socialinių ir kt. naudų kūrimui. Taip ji skatina aukščiausios kokybės ir tarptautinės svarbos socialinių mokslų srities tyrimus, sudaro geresnes galimybes formuoti ir įgyvendinti duomenimis grįstas nacionalinės politikos programas bei stiprina žmogiškąjį potencialą per mokslininkų ir praktikų metodologinių kompetencijų kėlimą ir duomenų kultūros puoselėjimą. Lietuvos įsijungimas į CESSDA ERIC sustiprintų Lietuvos mokslininkų ir tyrėjų integraciją į tarptautinę duomenų vartotojų bendruomenę. Taip pat tokio žingsnio naudą gavėjais būtų valstybės institucijų politikos formuotojai ir įgyvendintojai, siekiantys priimti duomenimis grįstus sprendimus; žurnalistai ir kiti komunikacijos

⁴ Žr. www.cessda.eu/About/Mission-Vision.

⁵ CESSDA ERIC katalogas <https://datacatalogue.cessda.eu>.

⁶ Visa seminaro medžiaga prieinama CESSDA ERIC portale: www.cessda.eu/Training/Event-Calendar/CESSDA-Workshop-Exploring-Data-in-Europe-with-a-Focus-on-European-Attitudes-and-Values.

specialistai, kurių veikloms reikia duomenų; socialinių tyrimų bendrovės, laisvai samdomi tyrėjai bei politikos analitikai.